

**ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ, МИСТЕЦТВО ВИКЛАДАННЯ
ТА ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА**

Ідеться про те, що мистецтво викладання (педагогічна майстерність) та творчий пошук є основою успіху у педагогічній діяльності.

Ключові слова: педагогічна майстерність, творчість, інженер-педагог.

Постановка проблеми

Вступ. Зрозуміло всім, що в школі, зокрема — професійній, формується майбутнє держави. Однак основне завдання сьогодення — це навчити підростаюче покоління виявляти та розвивати свої здібності, максимально використовувати свій природний потенціал. А для цього потрібен творчий вчитель, який володіє педагогічною майстерністю, мистецтвом викладання.

За висловом А. Макаренка, «педагогічна майстерність — це високе мистецтво навчання і виховання, що постійно удосконалюється, доступне кожному педагогу, в основі якого лежать професійні знання, уміння і здібності» [10].

Історичний досвід розвитку суспільства свідчить про те, що за наявності могутнього творчого потенціалу, який визначається здатністю людей до творчої діяльності, великих успіхів і досягнень може домогтися будь-яка держава незалежно від багатства природних ресурсів і суспільно-економічної формації.

У цивілізованих країнах творча діяльність людей є предметом особливої уваги з боку держави. Спроби України здійснити перебудову у різних сферах суспільного життя доводять, що у творчій діяльності людей приховані невичерпні резерви.

Проблема розвитку різнобічно розвиненої творчої особистості була і є складною та найважливішою педагогічною проблемою. Складність її полягає в тому, що вона потребує пошуку джерел розвитку творчого мислення, механізму творчої діяльності, зіставлення в цьому процесі біологічного й соціального, об'єктивного й суб'єктивного, індивідуального й суспільного.

Під педагогічною творчістю педагога треба розуміти таку організацію його професійної діяльності, яка на доступному рівні забезпечує максимально важливі результати розв'язання навчально-виховних завдань, за умови раціональних витрат робочого часу, та активну пошукову діяльність, спрямовану на підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Педагогічна майстерність в «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка тлумачиться як характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності виступають такі ознаки: результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Педагогічна майстерність ґрунтується на високому духовному рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога, професійно важливі особистісні риси та якості [6].

Аналіз досліджень. Сутність та особливості педагогічної майстерності розглянуті в працях Ю. Азарова, Є. Барбіної, С. Гончаренка, В. Гриньової, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Ю. Кіященко, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Н. Кузьміної, М. Кухарєва, В. Майбороди, В. Моляко, Л. Спіріна, Т. Сущенко, Н. Тарасевич, І. Харламова, Г. Хозяїнова та ін.

Метою статті є з'ясування та розвиток таких понять, як: мистецтво викладання, творчий потенціал викладача, педагогічна майстерність, а також — подальше поглиблення цих категорій.

Виклад основного матеріалу

Найбільш детальне розуміння сутності педагогічної майстерності подано в концептуальних працях педагогів-дослідників (І. Зязюна, В. Семиченко, Л. Крамущенко, Г. Брагіної, І. Кривonos, Є. Самещенко, Н. Тарасевич та ін.).

Педагогічна майстерність розглядається ними як процес і результат діяльності викладача. У процесуальному плані педагогічна майстерність характеризується як комплекс якостей особистості вчителя, які забезпечують високий рівень самоорганізації його професійної діяльності, а в результативному аспекті — як максимально можливий у цих умовах результат розв'язання професійних завдань. Дотримуючись цього підходу, можна визначити педагогічну майстерність, як вищу, творчу активність викладача, що виявляється в доцільному та вмотивованому використанні методів і засобів педагогічної взаємодії в кожній конкретній ситуації навчання й виховання. Доцільність вибору цих засобів визначається: а) системою знань і уявлень про закони навчання, розвитку особистості й, відповідно, про технології та прийоми забезпечення цього розвитку; б) індивідуальними особливостями педагога — його спрямованістю, досвідом, здібностями, психофізичними даними.

Отже, педагогічна майстерність розглядається як адекватний, максимально повний прояв педагогом індивідуального потенціалу, його творчої самореалізації в професійній діяльності, що забезпечує високий кінцевий результат, пов'язаний зі створенням аналогічних умов для прояву індивідуальності учнів, їхньої самореалізації в навчальній діяльності.

У цьому ж ракурсі педагогічна майстерність трактується в працях Є. Барбіної, яка визначає феномен педагогічної майстерності як процес і результат творчої професійної діяльності, інтеграцію особистісних якостей конкретного виконавця з діяльнісною сутністю відповідної професії, інтегрований показник ступеня готовності конкретної людини до виконання професійних обов'язків викладача й вихователя, технічне та технологічне забезпечення реалізації на практиці його гуманістичної спрямованості [1].

Узагальнила погляди сучасних вчених на розуміння педагогічної майстерності Т. Сущенко, яка вважає, що «педагогічна майстерність — це складна інтегральна властивість, яка виявляється в оптимістичних професійно-ціннісних орієнтаціях, гуманних установках і поглядах на світ і місце в ньому, у власній педагогічній позиції щодо засобів впливу на успіх життєдіяльності й навчання студентів, результати спільної інтелектуально-творчої діяльності та самовдосконалення. Педагогічна майстерність викладача — це філігранне виконання й майстерне використання уже відомих і перевірених засобів і форм професійної підготовки майбутніх спеціалістів, це можливість за мінімальних витрат сил і часу досягти максимального успіху у своїй справі». На думку Т. Сущенко, головними компонентами педагогічної майстерності є такі: суб'єктивна позиція педагога, доцільна і вмотивована педагогічна дистанція, гумор, темперамент викладача, досягнення психологічної комфортності особистості [15].

Аналіз різноманітних концепцій учених дає змогу зробити *висновок* про те, що розуміння педагогічної майстерності пропонується на основі особистісно-діяльнісного підходу й тлумачиться як комплекс якостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності. До таких якостей належать: гуманістична спрямованість діяльності; професійна компетентність; педагогічні здібності; педагогічна техніка.

Визначенню рівня професійної майстерності інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних і технічних середніх спеціальних навчальних закладів — справа дуже важлива і дуже складна. Головна складність зумовлена специфічними особливостями їхньої педагогічної роботи. Діяльність педагога ґрунтується на великому обсязі професійних знань, умінь і навичок, якими він має володіти. Він повинен бути і викладачем-передавачем знань, і фахівцем-знавцем своєї справи (предмета), і вихо-

вателем молоді, і психологом, і організатором, і оратором, і актором, і взагалі людиною цікавою і творчою. Важко визначити ще професію, до якої ставилося б стільки вимог.

Підґрунтям педагогічної майстерності є професійна компетентність. Складність у її набутті, як вважають сучасні вчені, зумовлена тим, що професійні знання повинні формуватися на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це вимагає достатньо розвинутого професійного мислення, здатності відбирати, аналізувати набуті знання в різних сферах життя.

Підходи до визначення переліку необхідних вчителю знань і вмінь дуже різні у різних джерелах. У деяких з них вимоги до педагога визначаються, виходячи з конкретного змісту діяльності викладача на уроці. Критерії оцінки професійного рівня педагога при такому підході передбачають наявність таких умінь і результатів їх застосування:

1. Вміння визначати цілі і завдання під час підготовки до уроку.
2. Вміння відбирати навчальний матеріал відповідно з цілями та структурою уроку і психолого-педагогічними особливостями учнів.
3. Вміння ефективно організувати свій робочий час і місце.
4. Вміння аналізувати свою діяльність і вдосконалювати свою педагогічну майстерність.
5. Наявність в учнів навичок цілепокладання, здатності та вміння раціонально організувати діяльність та аналізувати її результати.
6. Рівень знань, умінь і навичок учнів з певного предмета як результат діяльності педагога [7].

Але все це буде марним, якщо у педагогічній роботі не спиратися на таке: перш за все — справедливість, а вона породжує довіру; виховання допитливості; давати шанс на успіх; щоб було цікаво; щира доброзичливість.

Вирішальною в професійній діяльності педагога має бути, на думку більшості учених, гуманістична її спрямованість. Проблема гуманізації навчання має велике теоретичне й практичне значення. У ній знаходять відображення сучасні тенденції, що ґрунтуються на багатовіковій традиції гуманного підходу в педагогіці. Гуманістичні ідеї свободи та захисту особистості, толерантне ставлення до переконань інших людей знайшли відображення в педагогічних концепціях різних періодів розвитку суспільства. Становлення гуманітарної культури педагога є важливим фактором гуманізації його професійної діяльності.

Проблемам сутності гуманізму і його реалізації в освітньому процесі присвячені праці Ш. Амонашвілі, Г. Балла, І. Беха, С. Гончаренка, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Лугового, Ю. Мальованого, О. Савченко, А. Суцценка, Т. Суцценко, Н. Щуркової та ін.

Гуманістична спрямованість передбачає спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і справою найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й відносин. Це вияв професійної ідеології викладача, його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів.

Головним у роботі та творчості педагога є оригінальність, новизна педагогічної діяльності, відмінність від створеного уже раніше. Однією з основних якостей творчої діяльності, як складової педагогічної майстерності є прагнення до оригінального та нового.

Іншою важливою рисою творчості педагога є високий рівень знань і вмінь аналізувати явища, творчий підхід до вирішення проблемних питань. Професія педагога потребує від людини, яка присвятила їй своє життя, постійного творчого пошуку, постійної роботи над собою, відданості справі.

Сучасна педагогічна наука містить багато інформації про різноманітні інноваційні освітні підходи закордонних і вітчизняних авторів, адже творчого педагога не потрібно зацікавлювати та переконувати до впровадження інноваційних методів і систем навчання — вони самі формуються в процесі педагогічної діяльності.

Творча особистість визначається через її інтелектуальну активність, творче мислення і творчий потенціал. Творче мислення — це пізнання чогось нового, раніше невідомого; воно є складовою людського інтелекту. Кожен педагог мусить удосконалювати навички творчого мислення та керувати ними, щоб повністю використати можливості процесу творчості.

У філософській літературі категорія «творчість» визначається як активна взаємодія суб'єкта з об'єктом, у процесі якої суб'єкт цілеспрямовано змінює об'єкт, створюючи якісно нові, соціально значимі матеріальні та духовні цінності. Аналогічне тлумачення дають філософи поняттю «діяльність» — процес, у якому людина творчо перетворює природу, роблячи цим самим себе діяльним суб'єктом, а освоювані нею явища природи — об'єктом своєї діяльності. Тобто у загально-філософському розумінні поняття «творчість» входить у контекст поняття «діяльність», а «діяльність» — у поняття «розвиток».

Розглядаючи питання про істотні ознаки творчості у професійній діяльності педагога, потрібно бачити їх під кутом зору новизни та соціальної значимості, які є якісними характеристиками об'єкта чи предмета професійної діяльності педагога.

Термін «новизна» набуває особливого змісту, коли йдеться про навчальний процес як об'єкт професійної діяльності педагога. Найчастіше ця новизна має суб'єктивний характер, тобто той чи інший варіант навчального процесу або окремі його елементи є новими для конкретного педагога. Істотною ознакою педагогічної творчості викладача можна вважати те, наскільки він вміє привести навчальний процес у відповідність з властивими їм особливостями та з найбільшою мірою ймовірності передбачати, яких результатів навчання буде досягнуто у перспективі. Про творчий характер праці педагога можна судити за його діяльністю, в якій виявляються та розвиваються його громадянські, професійні й особистісні якості.

Навчальний заклад залишається консервативною системою і прагне берегти усталений авторитарний порядок. Спонукання до введення інновацій усіх рівнів, зазвичай, викликає недовіру та жорстку критику й опір. Небажання змінювати стиль діяльності пов'язане з багатьма причинами. По-перше, відсутня мотивація педагогів для розроблення та впровадження нових методів роботи. По-друге, зміни стабільної системи життя й праці вимагають додаткових зусиль для психологічної інтеграції в особистісний простір педагога. По-третє, спроби впровадження інновацій часто пов'язані з нав'язуванням педагогам якоїсь конкретної інноваційної парадигми. При цьому забувається авторський характер педагогічних методів і не враховуються особливості особистості педагога. Численні дослідження в цьому напрямі довели, що опанувати майстерністю можна лише на індивідуально-творчому рівні.

Розвинути творчий потенціал педагога можна тільки у відповідному творчому середовищі, що очолює його. Активне середовище викликає людину на взаємодію. Творчий педагог-інноватор викликає жвавий інтерес з боку своїх товаришів по «цеху» і прагнення до знань у своїх вихованців.

До шляхів формування активного творчого середовища можна віднести:

- адміністративну підтримку ініціативи педагогів щодо оновлення змісту та технології навчання, а також бажання вивчати та використовувати новаторський досвід своїх колег;
- розроблення та проведення системи моніторингу, яка здатна наочно представити неефективність традиційної авторитарної системи навчання та необхідність пошуку інноваційних підходів;
- уникнення формалізму в підході до роботи педагога-новатора;
- запровадження практики семінарів, практичних і наукових конференцій різного рівня для педагогів з тематики інноваційних технологій.

Активне творче середовище викличе створення особливих авторських підходів,

що оптимально використовують природні здібності кожного педагога. Найлегше впливаються в творче середовище і розвивають його педагоги, які мають психологічну готовність до інноваторства, які за умов адміністративної підтримки можуть заразити своїм ентузіазмом і натхненням весь колектив, задати йому вірний вектор розвитку.

Творча особистість педагога характеризується глибоким розумінням суті педагогічних явищ і процесів, творчим підходом до розв'язання неординарних педагогічних завдань. Такий педагог стає людиною, яка з інтересом відноситься до інновацій, що впроваджуються в педагогічну практику, розробляє авторські програми з предмета, обґрунтовує рекомендації, що сприяють розвитку творчих здібностей.

Варто зазначити, що стимулятором професійного зростання є також педагогічні здібності. «Педагогічні здібності — це сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення» [6].

Аналіз педагогічних здібностей відображено в низці досліджень Н. Кузьміної, В. Крутецького, М. Станкіна та ін. Педагогічні здібності значно впливають на всю багатомірну діяльність викладача і, насамперед, на якість знань учнів.

Проблему педагогічної майстерності досить активно опрацьовують зарубіжні вчені. Так, останніми роками в педагогічному просторі, наприклад, Англії з'явилось багато нових розробок, які прямо пов'язані з проблемою формування педагогічної майстерності сучасного викладача.

Елемент педагогічної майстерності — педагогічна техніка як форма організації поведінки педагога. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння споробами дій не гарантує високі результати. Педагогічна техніка — це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й уявою) і прийоми впливу на інших (вербальними і невербальними засобами).

Перша спроба виділити основні компоненти педагогічної техніки була зроблена А. Макаренком. Видатний педагог розробив певну програму формування педагогічної техніки, яка заснована на володінні педагогом своїм психічним станом, що відбиває його внутрішні почуття, наміри, переживання. Тільки за такої умови педагогічна техніка буде мати дієвий вплив на особистість вихованця.

Питанням формування педагогічної техніки присвячені праці багатьох учених: В. Грехнева, В. Гриньової, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Л. Крамущенко, Л. Рувинського, В. Семиченко та ін.

Деякі автори розглядають педагогічну техніку як сукупність прийомів; інші ж — як комплекс педагогічних умінь, необхідних у навчально-виховній діяльності. Найбільш вдало розкриває зміст цього поняття В. Гриньова: «Педагогічна техніка — сукупність умінь і особливостей поведінки вчителя, що дають змогу сформувати його педагогічну культуру, яка допомагає адекватно впливати на учня з метою формування його як усебічно розвиненої особистості завдяки доцільно обраним методам і формам діяльності» [7].

Одним з найважливіших компонентів педагогічної техніки є культура мови. Мовленнєвою культурою, як одним з основних компонентів педагогічної культури, викладач повинен оволодіти для сформованості педагогічної майстерності, бо від цього залежить емоційно-психологічний фон заняття, його мікроклімат.

Необхідно зазначити, що мову викладача мають вирізняти такі ознаки: звернення до аудиторії, спрямованість на вирішення певних навчально-виховних цілей, активність, внутрішня сила, виразність, образність, плавність, простота, стислість, логічна стрункість. Вона будується з розрахунком на діалог (як відкритий, так і внутрішній).

Численні дослідження з проблем мовлення свідчать, що активність мовленнєвого повідомлення залежить від таких параметрів, як чіткість, темп, тембр, дотримання пауз, які є не просто елементами зовнішнього оформлення, а виявляють значну

комунікативну роль у висловлюванні.

Для становлення мовленнєвої культури великого значення набуває знання й володіння викладачем різними мовленнєвими стилями: науковим, художнім, офіційно-діловим, публіцистичним, розмовним.

Для сучасного педагога замало знати добре дисципліну, яку він викладає. Треба бути всебічно розвинутою, цікавою людиною, яка знайома з широким колом питань, проблем тощо.

Проблемі компетентності приділяють увагу багато науковців (В. Адольф, Л. Лісіна, В. Бонда, В. Гриньова, О. Гузій, О. Гура, Н. Кузьміна, Л. Лісіна, А. Маркова, О. Полуніна, Дж. Равен, В. Семиченко та ін.).

Визначення поняття «психолого-педагогічна компетентність викладача» запропонував О. Гура: «Психолого-педагогічна компетентність викладача базується на: діяльнісно-рольових компонентах (знання, практичні навички, норми і правила); професійній ідентичності особистості, яка розуміється як сформований і такий, що сприймається особистістю образ себе в усьому різноманітті ставлень людини до навколишнього світу; особливих властивостях педагога» [8].

Висновки

1. Отже, розгляд і аналіз досвіду вітчизняних і зарубіжних вчених допомагає дати узагальнене визначення педагогічної майстерності. Педагогічна майстерність викладача — це процес і одночасно результат ефективної професійно-педагогічної діяльності викладача, прояв його індивідуального потенціалу та гуманістичної спрямованості. Викладач має прагнути до самореалізації, інтелектуально-духовного зростання й удосконалення, до самоадаптації та конкурентоспроможності.

2. Можна сміливо говорити про те, що питання педагогічної творчості дещо складніше, ніж його уявляють собі деякі педагоги. Розкриття значення цього поняття дає надію на істотно нове, обережне ставлення освітян до висловів «педагогічна творчість» і «педагог-інноватор» та дає можливість побачити, що найперспективнішим виглядає підхід до інноваційної педагогічної діяльності, у якому передбачається розвиток креативного потенціалу педагога через створення активного творчого середовища.

3. Педагогічна майстерність, високе мистецтво викладання можуть бути тільки у креативної людини (вчителя), котра завжди знаходиться у творчому пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбина Е. С. Формирование педагогического мастерства в системе непрерывного педагогического образования: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Е. С. Барбина. — К., 1997. — 471 с.

2. Бордовская Н. В. Педагогика: учебник для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. — СПб., 2001. — (Серия «Учебник 21 века»).

3. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача: навч. посіб. / Н. Ю. Бутенко. — К. : КНЕУ, 2005. — 336 с.

4. Виговська О. І. Творча педагогічна діяльність в цілісному навчально-виховному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 / О. І. Виговська. — К. : Укр. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1995. — 25 с.

5. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. / Н. П. Волкова. — К. : Академія, 2006. — 256 с.

6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
7. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти / В. М. Гриньова. — Х. : Основа, 1998. — 300 с.
8. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект / О. І. Гура. — Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. — 332 с.
9. Лозовой Л. А. Человек: проблемы саморазвития / В. А. Лозовой, О. М. Еракторина. — Х. : Константа, 2007. — 100 с.
10. Макаренко А. С. Сочинения: в 7 т. / А. С. Макаренко / ред. коллег.: И. А. Каиров (глав. ред.) [та ін.]. — М. : Изд-во АПН, 1972. — Т. 7. — 537 с.
11. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя / О. М. Пехота, А. М. Старєва. — 2-е вид. доп. та перероб. — Миколаїв : Вид-во «Ілон», 2007. — 227 с.
12. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. — К. : Вид. дім «Слово», 2004. — 616 с.
13. Професійний розвиток педагогічних працівників: практична андрагогіка: наук.-метод. посіб. / за заг. ред. В. І. Пуцова, Л. Я. Набоки. — К., 2007. — С. 228.
14. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський. — К., 1976. — 255 с.
15. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. / В. А. Семиченко. — К. : Вища шк., 2004. — 335 с.

Торба Ю. И.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО, ИСКУССТВО ПРЕПОДАВАНИЯ И ТВОРЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ИНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА

Говорится о том, что искусство преподавания (педагогическое мастерство) и творческий поиск являются основой успеха в педагогической деятельности.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, творчество, инженер-педагог.

Torba Y. I.

PEDAGOGICAL SKILLS, ART OF TEACHING AND CREATIVITY ENGINEER TEACHERS

In the article the author says that the art of teaching (pedagogical trade) and creative search are the basis of success in the pedagogical activity.

Key words: pedagogical trade, creativity, engineer and teacher.